

УДК 336.2:631

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Т.В.Решитько, старший викладач

Кіровоградський національний технічний університет

Для виведення економіки України із затяжної економічної кризи, потрібно вирішити проблеми раціонального використання виробничого та трудового потенціалу.

Робоча сила та засоби виробництва є основними важливими елементами трудового процесу в сфері аграрного матеріального виробництва.

Економічна ефективність використання та продуктивність сільської праці в Україні дуже низька, рівень продуктивності праці в аграрному секторі економіки України значно відстає від показників передових зарубіжних країн світу. Але, якщо буть створені необхідні умови, рівень продуктивності праці в нашій країні можна підвищити в 4-5 разів, що дозволить покращити стан забезпеченості сільського господарства робочою силою, пом'якшити соціальну напругу в суспільстві та підвищити кокурентоздатність вітчизняної сільськогосподарської продукції, що є важливою умовою для здійснення аграрної політики в Україні.

За останні роки в нашій державі склалася несприятлива демографічна ситуація, що призвело до виникнення безлічі різноманітних проблем, які потребують термінового вирішення. Однією з основних є необхідність забезпечення зайнятості населення через механізми підготовки, працевлаштування, використання кадрів, мотивації, стимулювання праці та соціального захисту вивільнених працівників.

Вагомий вклад у розробку вище названих питань внесли такі відомі вітчизняні вчені, як О.Ю.Амосов, С.І.Бандур, О.А.Бугуцький, М.Х.Вдовиченко, В.С.Дієсперов, Е.М.Лібанова, М.П.Поліщук, Л.О.Шепотько, В.В.Юрчишин, К.І.Якуба та інші.

В умовах становлення ринкових відносин в Україні деякі методичні та соціально-економічні аспекти сільськогосподарської праці, фактори, що впливають на стан та рух трудових ресурсів села, висвітлено недостатньо. Це стосується питань пропозиції та попиту на робочу силу, створення робочих місць, вдосконалення механізму регулювання зайнятості та соціального захисту населення.

Проблема зайнятості робочої сили в сільському господарстві набуває нині особливої актуальності.

Мета даної публікації — проаналізувати та розробити основні напрями забезпечення зайнятості трудових ресурсів сільського господарства України.

Докорінні зміни, що відбуваються під час реформування сіль-

ськогосподарського виробництва, трансформування економічних відносин на ринкових умовах, розвиток різних форм власності на селі, надання селянам права на земельний та майновий пай з метою становлення господаря на землі, забезпечили деяку стабілізацію виробництва сільськогосподарської продукції.

Аналіз динаміки зайнятості населення України в галузях економіки за 1990-2001рр. показав, що чисельність громадян, залучених у суспільне виробництво знизилася з 25,4 млн. чол. до 20,9 млн.чол., або в 1,2 рази, а в сільському, лісовому, рибному господарстві їх кількість (без урахування осіб, працюючих в особистих селянських господарствах) зменшилася з 4,4 млн.чол. до 2,4 млн.чол., або 1,8 рази.

Різкі зміни в скороченні працюючих викликані останніми роками реформуванням сільськогосподарських підприємств та зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. За даними Статистичного щорічника України за 2001 рік [4], середньорічна кількість працівників сільськогосподарських підприємств України в 2001 році порівняно з 1995р. зменшилася на 43,9%.

Звільнилися в основному особи, які займали робочі місця (54,7% загальної їх кількості), місця, що не потребують професійної підготовки (23,2%) та службовці (22,1%). Дещо знизилася частка жінок (з 59,5% до 49,7%) та молоді (з 10,1% до 9,1%) в загальній кількості звільнених.

В новостворених організаційно-правових формах господарювання спостерігається тенденція скорочення потреби в робочій силі. Якщо порівняти загальний попит на працівників в 2001 році, він знизився порівняно з 1995 р. в 1,6 рази, в т.ч. на робочі місця в 2 рази.

Подібна тенденція спостерігається і в сільськогосподарських підприємствах з державною та колективною формами власності.

В державних сільськогосподарських підприємствах частка зайнятих зменшилася протягом 1999-2001рр. на 0,6, у колективних підприємствах — на 9,4%. У приватних підприємствах їх питома вага збільшилася на 10%.

Триває процес поступового переливу робочої сили з аграрного

сектору до інших сфер економічної діяльності.

За віковими групами найвища зайнятість спостерігається у віці 30-39 та 40-49 років і становить відповідно 78,2% і 79,9% загальної кількості осіб в сільській місцевості та 77,5% і 77,8% у містах. Зайнятість молоді (20-29 років) коливається в межах 66,6% для села та 62,6% для міста.

При прийнятті на роботу перевага надається особам з повною вищою, базовою вищою та професійно-технічною освітою, що зумовлює необхідність підвищення освітнього рівня сільської молоді.

Визначальним показником використання робочої сили є рівень безробіття населення.

Ринок праці України складається із тих, хто, будучи не зайнятим, шукає робоче місце, потім тих, хто хоча і має заняття, та не задовільняється своєю роботою і підшукує інше або додаткове робоче місце, і, зайнятих, але ризикуючих втратити робоче місце. Загалом вони формують пропозицію праці. Попит на працю виявляють власники робочих місць. Він складається із кількості вакансій і посад тих робітників, яким роботодавець шукає заміну.

Наведемо перелік категорій громадян, з яких формується ринок праці України: особи, що вперше шукають роботу; звільнених з роботи; жінок, які мають тривалу перерву в роботі; інвалідів III групи; військослужбовців, звільнених із Збройних Сил; біженців; вимушених переселенців; звільнених з місць позбавлення волі; лікувально-трудовах профілакторіїв та ін. Зауважимо, що ринок праці України характеризується активною участю в ньому осіб старшого віку та підлітків, а також появою нової соціальної групи — емігрантів, яка, на наш погляд, в майбутньому суттєво вплине на формування ринку праці. Останнім часом в Україні спостерігається постійне зниження числа зайнятого населення і, відповідно, збільшення числа безробітних. Так, в сільській місцевості протягом 1999-2001рр. рівень безробіття збільшився з 6,3% до 7,1%, або на 0,8%. Надзвичайно високий рівень безробіття сільського населення спостерігається в Тернопільській (15,4%), Чернівецькій (14%) та Кіровоградській областях (13,1%), найчужчий — у Волинській (0,9%), Миколаївській (3,0%), Черкаській областях [4].

Особливе місце ринку праці в суспільстві полягає в тому, що на нього впливають два фактори, перший — демографічний розвиток, другий — вартість і ціна робочої сили. Про це свідчить та демографічна ситуація, яка склалася зараз в Україні.

Депопуляція населення (смертність перевищує народжуваність) все більше охоплює всі регіони держави. Причина цього — економічна криза і як результат — низький рівень життя населення.

Основними причинами безробіття сільських жителів є в основному — незадовільні економічні умови, низький рівень і несвоєчасна виплата заробітної плати (34,8%), звільнення за так званним власним бажанням (28,6%) та непрацевлаштованість після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів (22,1%) [4].

На ринку праці України “чітко проявляється його жіноче й молодіжне обличчя, низька професійно-територіальна мобільність, і нерозвиненість його інфраструктури, різке скорочення вакансій і, зрештою, наявність гіпертрофованого тінього ринку праці” [3].

Найхарактернішою ознакою ринку праці в Україні був низький рівень безробіття. Для кількох поколінь наших громадян безробіття було абстрактним поняттям, яке асоціювалося з наслідком протиріч між працею і капіталом у західних країнах.

В наше життя безробіття увійшло з початком ринкових реформ. Більшість населення сприймало як тимчасове явище перші скорочення працівників на початку 90-х років. Однак, створення ринку робочої сили означає, що безробіття перетворюється на реальне соціальне явище.

Формування ринкового господарства обумовлює обов’язкову наявність резерву трудівників, тому, що ринок засобів виробництва та ринок капіталу неминуче створюють перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї. Безробіття є однією з форм, яких набуває процес резервування робочої сили з переходом до ринкових відносин.

В Україні має місце і приховане безробіття. Це спостерігається тоді, коли працівники деяких підприємств працюють 2-3 дні на тиждень, перебувають в безоплатних відпустках з ініціативи адміністрації або зайняті неповний робочий день.

Така деформація ринку праці за рахунок прихованого безробіття, що не відображується статистичними даними, несе в собі вже потенційну можливість обвального безробіття і може подолатися лише відродженням і зміцненням вітчизняного виробництва [2].

Із загальної кількості безробітних селян на кінець 2001 року 94,0% шукали роботу, 1,3% — намагались відкрити власну справу, решта — очікували відповіді. Середня тривалість пошуку місця роботи значно коливається по регіонах України. Для селян Кіровоградської, Тернопільської областей — 11 місяців, Івано-Франківської — 12 місяців, а у Київській, Запорізькій, Закарпатській областях пошук роботи працівника села триває майже півроку [1].

Найвищий рівень безробіття в Україні серед підлітків віком 15-19 років (25,2% для сільського та 40,1% для міського населення), а для осіб пенсійного віку відповідний показник в сільській місцевості складає 0,1%, в місті — 1,7% [1].

Крім того, в сільських населених пунктах найвищий рівень безробіття серед осіб, що мають професійно-технічну освіту (9,9%), а в містах — серед осіб з базовою загальною освітою — 20,7% [1].

Особливістю розвитку галузі агропромислового комплексу є сезонність виробництва продовольчої продукції. Для сільськогосподарського виробництва характерними є сезонність, циклічність, особливо в рослинництві, і тому навантаження праці в окремі періоди (весна — літо) значно підвищується, а в інші (осінь-зима) — знижується. Крім того, значна частина працездатного населення сільського господарства зайнята на ручних роботах (три чверті загальної чисельності зайнятих).

Для ринкових відносин характерним є встановлення ринкової ціни на робочу силу. В Україні робоча сила — одна з самих дешевих у світі. Оплата однієї години праці складає менше одного долара, коли в Німеччині — 38 доларів, Швейцарії — 30, Австрії — 22, Франції — 15 [2].

Крім того слід зазначити, що ціна робочої сили в сільському господарстві значно нижча, ніж в інших галузях народного госпо-

дарства. Це пояснюється меншою складністю сільськогосподарської праці, збереженням нееквівалентного обміну між містом і селом, промисловістю і сільським господарством.

Оплата праці в сільському господарстві повинна також відображати реальні витрати затрат праці і не бути нижчою від заробітної праці в промисловості.

Значна кількість безробітних, особливо молодь, з метою самозахисту шукають роботу далеко за межами села, при цьому спостерігається значна міграція населення. Переважна частина мігрантів, так звані нелегали, знаходяться вже тривалий час не лише поза межами села, а й поза межами України, практично втративши українське громадянство і статус українця.

В сільській місцевості відбувається поступове зниження кваліфікації трудових ресурсів на фоні ускладнень та професійної дезорієнтації селян, втрати стимулів до реалізації своїх особистих здібностей, що призводить до погіршення морально-психологічного стану сільських сімей. За оцінкою зарубіжних експертів, зростання безробіття лише на 1% спричиняє зростання смертності населення на 2%, збільшення самогубств — на 4,1%, вбивств — на 5,7% [1].

У зв'язку з вище викладеним, виникає невідкладна потреба у координації підходів до регулювання ринку робочої сили. А для цього потрібно покращити роботу Державних центрів зайнятості, наблизити пункти реєстрації безробітного населення до селян через делегування відповідних функцій безпосередньо органам місцевого самоврядування. Поки що ці центри діють неефективно. Зокрема, в 2001 році при офіційно зареєстрованій кількості безробітних 466,8 тис. чоловік, працевлаштовано в сільське господарство лише 78,8 тис.чоловік, або 16,7% [4].

Підсумовуючи дане дослідження, ми прийшли до висновку, що вивчення проблеми зайнятості сільського населення потрібно проводити з урахуванням регіональних, галузевих, природно-кліматичних, соціальних, організаційно-економічних та психологічних умов.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку — звернути увагу на питання міграції сільського населення та її вплив на

відтворення селянства, демографічні перспективи українського села, економічні важелі регулювання сільської зайнятості населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно – аналітичний збірник (Випуск 6) за редакцією П.Т.Саблука, М.Я.Дем'яненко, В.М.Скупого та інш. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2003. – С.118, 119, 128.

2. Г.І.Купалова. Ринок робочої сили в аграрному секторі економіки України (теоретичні та практичні проблеми) – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1995. – С.12-13, с.29.

3. М.Білоблцький. Сучасний стан ринку праці та перспективи його розвитку // Україна: аспекти праці, 1997. – № 1 с.3.

4. Статистичний щорічник України за 2001 рік. Державний комітет статистики України. Відповідальний за випуск В.А.Головко, – К.: Техніка, 2002. – С.368, 372, 374, 378, 388.